

Ara ki bulasın;bir “ulusal veri tabanı” hikâyesi

Celalettin GÖÇKEN^a

Piyer Loti’de bir çay bahçesi... Hafif serin bir İstanbul ikindisi... Endüstri mühendisi eniştem, uzmanlık alanı olan veri tabanı sistemlerinin ve veri madenciliğinin iş dünyasında nasıl kullanıldığından bahsediyor. Bir derneğe üye olan kişilerin iş kollarına ve o işteki uzmanlık alanlarına göre kategorize edilerek kaydedilmesi, müşterilerin alım-satım davranışlarına göre ne tür kampanyalara ve ürünlere ilgi duyabileceklerine yönelik analizler gibi ilginç işlevler bu sistemlerin marifetlerinden. O’nu dikkatle dinlerken bir taraftan da bu sistemlerin bizim alanımızda ne gibi kolaylıklar sağlayabileceğini düşünüyorum.

Kavram olarak ilk bakışta çok teknik bir terim gibi gelse de veri tabanları günlük pratikte aslında oldukça sık kullandığımız sistemlerden. PubMed bunlardan biri. Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM), Internet Movie Database (IMDb) gibi popüler örnekler de verilebilir. Daha basit bir örnek, bir kütüphanenin elektronik ortamdaki üye kayıtları olabilir.

Veri tabanı, “düzenli bilgiler topluluğu” anlamına geliyor. Bu sistemler sayesinde birbirleriyle ilişkili veriler sistematik olarak depolanıp, gerektiğinde istenen özelliklere göre filtrelenerek sorgulanabiliyor. Bunları öğrendikçe konuya daha çok ilgi duyuyorum ve heyecanım artıyor.

Arama motorları çıktı çikalı, aradığımız her türden bilgiye internet sayesinde daha kolay ulaşır olduk. Alta Vista’dan Google’a gelinceye kadar arama motorlarında çok şey değişti. Google Amca’nın bilmediği/bulamadığı şey yok gibi. Ancak aynı türden veya birbiriyle ilişkili bilgiler/veriler o kadar hızlı ve düzensiz çoğalıyor ki bu dağınıklığın arasında istediğimiz özelliklerde bilgiye ulaşmak her geçen gün daha da zorlaşıyor.

Meraklı bir doktora öğrencisi ve araştırma görevlisi olarak, kendi alanımla ilgili bilgi edinmeye çalıştığımda, dağınık bilgilere ulaşmanın güçlüğü yanında, aradığım her tür bilgiye ulaşamadığımı da görüyorum.

Belki de çözüm bu veri tabanlarıdır diye düşünüyorum.

Veri tabanı sistemleri neden önemli?

“Sorular ve yanıtları”

Tıp etiği doktoramın başlarında “Acaba tıp etiğinde lisansüstü eğitim alan başka kimler var, nerelerde eğitim görüyorlar, lisansüstü eğitim müfredatları benzer içerikte mi, bu alanda ne tür yayınlar yapılıyor?” gibi sorular sorduğumu ve bunlara kolayca yanıt bulamadığımı hatırlıyorum.

Aklıma gelen en basit sorular, hangi tıp fakültelerinde “Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı” olduğu, bu anabilim dallarında hangi akademisyenlerin çalıştığı şeklinde. Yanıtlara ulaşmak için ilk aklıma gelen, interneti kullanmak oluyor. Bu yolla yeterli ve güncel bilgiye kısa sürede ulaşım ulaşamayacağımı denemek istiyorum:

^a Doktora Öğrencisi., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı ✉ celalettingoeken@yahoo.com

1. Öncelikle hangi üniversitelerde tıp fakültesi olduğunu bilmem gerekiyor. Bunun için YÖK'ün web sayfasına girip tıp fakültelerini listeliyorum. Daha sonra teker teker her tıp fakültesinin web sayfasına girip anabilim dalının sayfasını bulmaya çalışıyorum -ki bu bile başlı başına bir zorluk.
2. Bazı üniversitelerin web sayfaları oldukça karmaşık tasarlanmıştır. Ayrıca geniş içerikli değildirler. Aradığımı kolay bulamayabiliyorum.
3. Tıp fakültesinin bir web sayfası bulunsa bile her anabilim dalının kendine ait bir sayfası olmadığını görüyorum.
4. Anabilim dalının web sayfasında da gerekli olabilecek her bilgi konulmamış olabiliyor. Sayfada akademisyenlerin listesi yer alsaydı bile özgeçmiş bilgileri eksik olabiliyor. Hatta çoğunlukla güncel de olmuyor.
5. Her ne kadar birbirine yakın içerikleri olsa da akademisyenlerin özgeçmiş formları/bilgileri standart olmuyor.

Bütün bu adımları izlediğimde ne kadar zaman harcamak zorunda kalırım? Elde edebileceğim bilgi yeterli ve güncel olur mu ve harcadığım zamana değer mi; emin değilim.

Peki, benim gibi tıp etiği doktorası yapmakta olan diğer öğrencilere ulaşmak istersem o zaman hangi adımları izlemem gerekir?

1. Öncelikle hangi fakültelerde/enstitülerde lisansüstü eğitim verildiğini bilmem gerekiyor. Bunun için ben bölümümdeki hocalarıma danışabilirim. Fakat tıp etiğinde lisansüstü eğitim almak isteyen bir başkası, nerelerde eğitim verildiğini nasıl bilebilir? O'nun da başa dönüp hangi fakültelerde anabilim dalı olduğunu keşfetmesi, daha sonra da bu bölümlerin web sayfalarını inceleyip, eğitim verilip verilmediğini araştırması ya da telefonla ulaşip sorması gerekir.
2. Eğitim verilen bölümleri listeledikten sonra da en kolay yol telefonla ulaşip öğrencilerle iletişim kurmak istediğimi bildirerek bilgi almaya çalışmam olabilir.

Ya bu alanda ülkemizde şimdiye kadar yapılmış kongre, sempozyum, panel gibi etkinliklerle ilgili bilgilere ulaşmak istersem? Sanırım en çok bu konuda zorlanırım. Hele bir de tüm akademisyenlerin şimdiye kadar yaptıkları yayınları, verdikleri eserleri anahtar kelimelere veya konulara göre listelemek istersem, işin iyice içinden çıkılmaz bir hal alacağını tahmin etmek güç değil.

Şimdiye kadar sadece tıp etiği alanıyla ilgili araştırma yaptık. Etiğin lisansüstü eğitim alanı olduğu "veteriner hekimlik tarihi ve etiği", "hemşirelik esasları ve yönetim", "eczacılık işletmeciliği" gibi başka alanlar da var. Onları da işin içine kattığımızda, bu araştırmalarımız ne kadar zaman alır, varın siz düşünün.

Hangimizin internetin labirentlerinde harcayabilecek bu kadar geniş zamanı vardır? Hepimiz hızlı olmak ve aradığımız bilgiye mümkün olduğunca çabuk ulaşmak isteriz. Hedefe giden en kısa ve en kolay yol makbuldür çünkü.

Çözüm nedir?

"Ulusal veri tabanı fikri doğuyor"

Evet, dağınık bilgilere ulaşmanın güçlüğüne görmüş olduk. Tüm bu güçlükleri aşmak, güncel bilgilere daha kolay ulaşmak için ulusal bir veri tabanı fikri ortaya atalım ve neleri içermesi gerektiğine bir bakalım.

Ardından bu bilgileri içeren bir veri tabanının alana ne gibi katkıları olabileceğini tartışalım.

Böyle bir veri tabanı temelde 3 bileşenden oluşmalı.

1. Kişiler
2. Kurumlar
3. Akademik etkinlikler

Şimdi her bir bileşeni ayrıntılarıyla inceleyelim:

1. Kişiler
 - a. İletişim bilgileri; e-posta adresi, telefon ve adres bilgileri
 - b. Eğitim bilgileri:
 - i. Lisans
 - ii. Lisansüstü: hangi kurumda hangi alanda yaptığı, başlangıç-bitiş yılları, tez konusu ve danışmanı
 - c. Akademik bilgiler:
 - i. Unvan
 - ii. Akademik ilgi alanları
 - iii. Eserler
 - iv. Verdiği lisans ve lisansüstü dersler
 - v. Danışmanlığını yürüttüğü tezler
 - vi. Katıldığı kurs/panel/kongre/konferans/davetli konuşmalar gibi akademik etkinlikler
 - vii. Editörlük
2. Kurumlar
 - i. İletişim bilgileri; adres, telefon, web adresi
 - ii. Tarihçe
 - iii. Akademik personel
 - iv. Eğitim programları: lisans, lisansüstü
 - v. Bölüm etkinlikleri
3. Akademik Etkinlikler: tam adı, düzenleyen, tarih ve yer bilgisi, katılımcı/konuşmacılar, afiş, bildiri kitabı...
 - i. Kongre
 - ii. Sempozyum
 - iii. Panel
 - iv. Konferans
 - v. Kurs vs.

Temelde bu bileşenlerden oluşacak bir veri tabanının, akademik anlamda akla gelebilecek çoğu bilgiyi kapsayacağı ve çoğu analiz için de yeterli olacağı kanaatindeyim. Veri tabanları, sorgulama sistemleri diğer bir deyişle arama motorları ile de donatılmış sistemler olduğundan, istenilen özellikte bilgiye filtre işlevi sayesinde rahatça ulaşılabilecektir. Yukarıda sıralanan her bir değışkene göre arama yapılabileceğine dikkat çekmek isterim. Veri tabanında bulunan filtre işlevi, birden fazla özelliğe sahip bilgiyi/değişkeni aynı anda görebilmemizi sağlar. Örneğin İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde tıp etiği doktorası yapmakta olan öğrenciler için; kurum ve alan bilgisinden sonra statü olarak aktif öğrenci seçildiğinde sonuçlar listelenebilecektir.

Ne için gerekli?

Veri tabanının görebileceği işlevler, kapsadığı değişkenler incelendiğinde rahatça çıkarılabilir. Birkaç örnek vermek gerekirse:

- Bahsedilen veri tabanı her şeyden önce dağınık bilgilerin belli bir sistematik dâhilinde ilişkilendirilerek bir araya getirildiği bir arşiv niteliğindedir ve bilgiye ulaşmayı oldukça kolaylaştırır. Kuşkusuz bu bile azımsanmayacak bir işlevdir.
- Sadece bu kayıtlarla bile alanın akademik çalışma ve insan gücü profilini ortaya koyabilmek, yeni araştırma alanlarını ortaya çıkarmak ve bu sonuçlar üzerinden önemli çıkarımlar yapmak mümkündür.
- Alanın ilgilileri arasında akademik iletişim ve işbirliği ağı kurulması da sağlayacağı önemli katkılardandır.
- Lisansüstü eğitim programlarının veri tabanında yer alması, bu alanda eğitim almak isteyen adayların yanında, öğretim üyelerine de diğer programları gözden geçirme olanağı verecektir. Lisansüstü eğitim kontenjanları da bu sayede daha çok kişiye ulaştırılabilecektir.
- Alanda verilen eserler bir kenara, yapılan tezler dahi çoğu zaman dikkatlerden kaçmaktadır. Veri tabanında, tezler dâhil tüm eserleri, alanda gerçekleştirilen tüm etkinlikleri bir arada görebilmek mümkün olacaktır. Aynı zamanda yapılacak etkinlikler de zamanında ve mümkün olduğunca fazla kişiye duyurulabilecektir.
- Daha önce tıp tarihi alanında yapılan bibliyografya benzeri çalışmaların dijital ortama aktarılması, kullanım kolaylığı sağladığı gibi güncelliği de garanti altına alacaktır.

Ayrıca kullanıcıların önereceği yeni değişkenler de ulaşılabilecek bilgi kapasitesinin arttırılmasında yardımcı olabilir. Veri tabanı kullanımı üyelik sistemi ile sağlandığında, alanın ilgililerinin veri tabanının içeriğinin geliştirilmesine katkısı daha büyük olacaktır. Önerilen veri tabanı, sosyal ağ özellikleriyle de donatılacağından, değişen/güncellenen bilgiler kullanıcılara anında ulaştırılabilecektir. Bu anlamda “linkedin” ağını örnek verebiliriz. Hangi alanlarla ilgili güncellemeler almak istediği tamamen kullanıcıya bırakılacak, kendi bilgileri değiştiğinde güncellemesi istenecektir. Böylece konuyla ilgilenen herkes bilgilerini paylaşmak konusunda daha büyük sorumluluk hissedecek, yapılan çalışmalar daha görünür hale gelecek, akademik iletişim ağı genişleyecek ve veri tabanı amacına ulaşmış olacaktır.

Ne yapıldı?

“İlk adımlar”

Bu ve benzeri görüşlerimi paylaştığım hocalarım, veri tabanı fikrinin hayata geçirilmesi konusunda beni oldukça desteklediler. Türkiye Biyoetik Derneği (TBD) Yönetim Kurulu da çeşitli toplantılarda çalışmalarımı/hedeflerimi sunmama olanak sağladı.

Böyle bir veri tabanının kurulmasında ve duyurulmasında ilk adım olarak web tabanlı bir anket formu hazırlandı ve 206 dernek üyesine e-posta yoluyla gönderildi. Anket “Ulusal Biyoetik Veri Tabanı Projesi” başlığıyla sunuldu ve ankette projenin amaçlarından, hedeflenen işlevlerinden kısaca bahsedildikten sonra

üyelerden kendi bilgilerini doldurmaları istendi. Anket formu gönderilen üyelere kadar üçte bir oranında katılım oldu. Geri bildirimler oldukça olumlu ve destekleyici idi. Katılımcıların tamamı “özel akademik ilgi alanınız” bölümünü doldurdu. Bu da akademisyenlerin tecrübeli oldukları/çalıştıkları alanlarda iletişim ve işbirliği kurma konusunda istekli olduklarını göstermesi bakımından değerli bir sonuçtu.

Sadece web tabanlı anket yapılmakla kalmadı. TBD 8. Etik Eğitimi Sempozyumunda da sözel bildiri olarak konu akademisyenlerin ilgisine sunuldu (1). Oldukça olumlu tepkiler alındı.

Çalışmalarımız, veri tabanının TBD web sayfasından ulaşılabilirliğini sağlamak üzere teknik altyapı hazırlıkları şeklinde devam etmektedir. Veri tabanı hazır hale geldiğinde TBD web sayfasından ulaşılacak ve ilgililerin kullanımına açılacaktır.

Derneğimiz tarafından çıkarılan Türkiye Biyoetik Dergisi'nin ilk sayısında bu çalışmayı duyurmaktan memnuniyet duyuyor ve desteğinizi bekliyoruz.

Kaynaklar

1. Göçken C. Ulusal Biyoetik Veri Tabanı Projesi. 8. TBD Sağlık Bilimlerinde Etik Eğitimi Sempozyumu 1-3 Kasım 2013, Ankara. Özet Kitabı, 2013:12.